

La querelle des femmes

En arkipelagisk historia

MATILDA AMUNDSEN BERGSTRÖM*

Inledning

När litteraturhistorikern Élianne Viennot döper en artikel om *la querelle des femmes* – kvinnogrälet – till ”Revisiter *la querelle des femmes*: mais de quoi parle-t-on?” sätter hon fingret på en lika springande som öm punkt: vad menas med *la querelle des femmes*?¹ På vilka grundvalar kallas något för en *querelle*-text? Hur ska *la querelle des femmes* definieras? Trots att begreppet framstår som omistligt i genusvetenskapliga studier av det tidigmoderna Europa så märks en slående ovilja att fastslå en definition. I översiktsartikeln ”The *querelle des femmes*” i *Ashgate companion to gender in early modern Europe* skriver Julie D. Campbell diffust om ”a powerful cultural and literary phenomenon” medan Constance Jordan, i *Renaissance feminism*, menar att det enda *querelle*-texter har gemensamt är ett fokus på ”the origins of the control of man over woman”.² Svårigheterna att definiera *la querelle des femmes* har gjort att begreppets användbarhet kommit att ifrågasättas. I artikeln ”La *querelle des femmes*, est-elle une *querelle*? Philosophie et pseudo-linéarité dans l’histoire du féminisme” påstår Marie-Frédérique Pellegrin att det är omöjligt att se gemensamma drag i alla texter som har kopplats till *la querelle des femmes*. Istället föreslår hon att den så kallade kvinnofrågan helt enkelt var en aspekt av de flesta samhällliga och filosofiska debatter.³

Men trots att Pellegrin i viss mån har rätt i att affiniteten mellan de texter som kopplats till *la querelle des femmes* är arbiträr så fortsätter begreppet att användas, eftersom det ändå fångar en fascinerande och betydelsefull diskussion i västeuropeisk litteratur- och idéhistoria. De terminologiska oklarheterna gör dock att begreppet ofta reduceras till diffus och intetsägande scenografi. Syftet med denna artikel är att komma åt några av dessa oklarheter, för att inventera begreppets användbarhet som analytiskt verktyg. Först kommer jag att diskutera fyra modeller för att förstå *la querelle des femmes*, vilka jag ser som tongivande inom den samtida forsk-

* Litteraturvetenskap, Göteborgs universitet

ningen. Det handlar inte om en allmänt vedertagen indelning, och det är sällan explicit vilken modell en enskild forskare utgår ifrån. Uppdelningen är min tolkning av forskningsfältet. De fyra modellerna fångar alla viktiga aspekter av *la querelle des femmes* men avgränsningsproblematiken blir uppenbar i de överlappningar som de olika definitionerna ger. Som min genomgång kommer att visa så går de litterära, politiska filosofiska och religiösa ståndpunkterna inte att skilja från varandra. Därför föreslår jag avslutningsvis en tolkningsmall som baseras på en arkipelagisk metafor, snarare än en disciplinär eller tematisk utgångspunkt. Detta för att bättre kunna förstå och kvarhålla komplexitet i begreppet *la querelle des femmes*, men samtidigt göra det hanterbart och användbart.

Avgränsningar

Termen *la querelle des femmes* började användas under det sena 1800-talet efter att litteraturvetaren Arthur Piaget 1888 diskuterat "querelle des dames" och "querelle des deux sexes" i sin avhandling om Martin LeFrancs *Le champion des dames* från 1440.⁴ Under det tidiga 1900-talet betraktades *la querelle des femmes* framförallt som en litterär företeelse. Emile Telles avhandling *L'Œuvre de Marguerite d'Angoulême, reine de Navarre, et la querelle des femmes* från 1937 är ett exempel på detta, där Telle understryker att misogyn texter inte var uttryck för misogyn ideologi utan utgjorde en "antiféminisme littéraire et fictif".⁵ Från slutet av 1970-talet blev forskare mer benägna att studera *la querelle des femmes* ur idéhistoriska och genusvetenskapliga perspektiv, och att koppla samman litteraturen med kvinnors politiska ställning. Här utgör Joan Kellys artiklar "Did women have a Renaissance?" från 1977 och "Early feminist theory and the Querelle des femmes 1400–1789" från 1982 milstolpar. Även om termen stammar från 1800-talet finns det dock tecken på att tidigmoderna författare ibland såg sig som deltagare i en avgränsad debatt. Begreppet fanns alltså långt tidigare. 1547 publicerade exempelvis den lyonska boktryckaren Jean de Tournes en antologi med texter som gick i polemik med varandra kring aspekter av kvinnans natur.⁶ Dessutom är många av de verk som identifierats som typiska *querelle*-texter formulerade som svar – misogyn eller filogyn – på andra verk. Peritextuella faktorer som titlar och förord indikerar att sådana texter från början varit tänkta att läsas tillsammans, som partsinlagor i en dispyt.⁷

Begreppet *la querelle des femmes* har givetvis väckt frågor om avgränsningar. Vad gäller rumslig avgränsning finns förhållandevis stor samstämmighet: *la querelle des femmes* betraktas generellt som ett pan-europeiskt fenomen.⁸ Frankrikes, Italiens och Englands *querelle*-litteratur har behandlats mest utförligt, men även spanska, portugisiska, tyska och holländska

texter diskuteras återkommande i forskningen. I *Nordisk kvinnolitteraturhistoria* argumenterar Marianne Alenius för att *la querelle des femmes* även var välkänd i Norden åtminstone från och med 1600-talet, medan Stefan Östergren funnit ett än tidigare svenskt exempel: den korta avhandlingen *Ad ill: D. Gustavum Baner Apologia Jac. Typoytii de laudibus Mulierum*, skriven av Jacobus Typotius på 1590-talet.⁹ Dock skiftade intensiteten i debatten (eller debatterna). Det är därför rimligt att tala om olika så kallade *querelle*-centra där ett stort antal texter publicerades under kort tid, såsom norra Italien i slutet av 1400-talet, Frankrike i mitten av 1500-talet, eller London i början av 1600-talet.

Den tidliga avgränsningen är mer omtvistad. Kelly ramar in debatten mellan 1400 och 1789, det vill säga en gränsdragning som utgår från Christine de Pizans *La cité des dames* som den första europeiska feministiska skriften, samt den franska revolutionen som startpunkt för en mer emancipatorisk feministisk organisering. Dessa start- och slutpunkter har dock kritiserats. Litteraturvetaren Helen Solterer påpekar exempelvis att de Pizans *La cité des dames* bygger på medeltida genrer som skolastisk *disputatio* och poetisk *requeste*.¹⁰ Den idealiserade bild av kvinnan som tradades inom delar av den filogyna *querelle*-litteraturen – med Heinrich Cornelius Agrippas *Declamatio de nobilitate et praecellentia foeminei sexus* från 1529 och Baldassare Castigliones *Il Cortegiano* från 1528 som framstående exempel – hämtade dessutom mycket från 1100-talets sydfranska höviska poesi, samt från de kärleksideal som populariserades i samband med spridningen av Francesco Petrarcas *Il Canzoniere* från 1300-talet. Inte heller vad gäller slutpunkten får Kelly medhåll från forskningen. Den brittiske litteraturhistorikern Ian Mclean menar exempelvis att *la querelle des femmes* bara pågick under 1600-talets första hälft, medan Viennot hävdar att antalet *querelle*-texter sjönk drastiskt runt 1600-talets mitt.¹¹ En sådan tes är dock inte självklar – den motsägs både av det stora antal anonyma populärlitterära texter om kvinnan som publicerades i England under det sena 1600-talet (med titlar såsom *A looking-glass for wanton women* eller *The great advocate and oratour for women*), av de traktat om utbildning och äktenskap som författades av filosofer som Mary Astell vid sekelskiftet 1700 och av det intresse som det tidiga 1700-talets framväxande tidskriftskultur visade för kvinnans natur och samhälleliga roll.¹² Andra forskare understryker också debattens kontinuitet längre fram i tiden. Margret Zimmerman menar exempelvis att tematiska linjer från *la querelle des femmes* ”form a relatively continuous and straight line” från 1550 till 1930.¹³

Att fastställa start- och slutpunkter för *la querelle des femmes* ter sig sålunda ogörligt, inte minst på grund av bristen på konsensus gällande vad en *querelle*-text är. Om en *querelle*-text definieras som argumentation i

pro et contra-form – à la Leon Battista Albertis dialog *I Quattro libri della famiglia* från 1430-talet – försvann texttypen tidigare än om definitionen istället utgår från vissa tematiker, för att exemplifiera med två inom forskningen populära tillvägagångssätt. I denna artikel eftersträvar jag emellertid bredd snarare än djup, varför jag provisoriskt kommer att utgå från Kellys gränsdragningar. Fokus ligger dock på 1500- och 1600-tal. Jag återkommer också till frågan om tidlig avgränsning i min avslutande diskussion.

En tematisk definition

Idag definierar *la querelle des femmes* oftast en filosofisk, vetenskaplig eller politisk dispyt om kvinnan, hennes natur och plats i samhället. Eftersom denna plats i princip undantagslöst definierades i relation till mannen, med utgångspunkt i kvinnans status som mor, dotter, hustru eller älskarinna, så utgick debatterna från mer allmänna diskussioner om kärlek och äktenskap. Misogynin i en text som *Le roman de la rose* – som de Pizan går i polemik mot i *La cité des dames* – kan exempelvis ses som försök att avskräcka män från äktenskap och övertyga dem att istället välja kyrkan. En text som Pierre de Lesnauderies *La louenge de mariage* från 1523 å andra sidan, argumenterade mot misogyni inte så mycket för att värna om kvinnor som för att värna om äktenskapet.

För att specificera denna breda definition har Viennot ringat in tre centrala frågeställningar som både de tidigmoderna texterna och den samtida forskningen ständigt återkommer till: jämlikhet/ojämlikhet, likhet/skillnad och förmåga/oförmåga.¹⁴ Huruvida kvinnan och mannen är jämlika eller ej är en grundläggande fråga i tidigmoderna diskussioner om kvinnans natur och om hustrurollen. I *Renaissance feminism*, en analys av det tidiga *la querelle des femmes* i Italien, Frankrike och England, visar Jordan hur denna fråga kretsade kring två motstridiga doktriner: å ena sidan aristotelisk biologi och å andra sidan biblisk, gudomlig lag.¹⁵ Enligt en aristotelisk förståelse av kvinnan bestämde hennes fysiska underlägsenhet, som var odiskutabel, hela hennes vara.¹⁶ Eftersom hon var kroppsligt underlägsen mannen var hon honom också underlägsen i allt annat. Teorin var populär bland misogynna författare som sökte argumentera mot jämlikhet. Så exempelvis i Francesco Barbaros *De re uxoria* från 1415 och François de Sales "Avis pour les gens mariés" i skriften *Introduction à la vie dévote* från 1609, för att exemplifiera med två verk från olika länder och århundraden. Här anfördes tesen att kvinnan omöjligen kunde betraktas som jämlik mannen i något hänseende, även om den funktion hon fyllde som hustru var viktig för samhällets stabilitet.¹⁷ Av biologisk nödvändighet borde hon underkastas honom i allt.

För att bestrida en sådan argumentation framhölls ofta kristna och nyplatoniska ideal. Bibeln är förvisso motstridig vad gäller jämlikhet mellan man och kvinna och den var en rik källa även för misogynna författare. Men som Lorna Schiebinger åskådliggör i *The mind has no sex?* så utvecklades den kristna föreställningen om alla själars jämlikhet, ursprungligen formulerad av Augustinus, till ett kraftfullt argument för jämlikhet som många filogyna författare återkom till.¹⁸ Föreställningen om själslig jämlikhet fanns också inom nyplatonismen, en tankeströmning som dessutom insisterade på själens överlägsna ställning visavi kroppen. Utifrån ett nyplatoniskt perspektiv var argument som grundades i kvinnans kroppsliga underlägsenhet, om inte irrelevanta, så mindre tongivande. Texter som Mario Equiolas *Libro di natura d'amore* från 1526 eller Girolamo Ruscellis *Lettura* från 1552 är exempel på filogyna texter som är avhängiga detta nyplatoniska tankegods för en argumentation för kvinnors och mäns jämlikhet, åtminstone på själsligt plan.¹⁹ Den nyplatoniska förståelsen av kärlek såsom den företrädde av poeter som Pernette du Guillet och Gaspara Stampa blev också betydelsefull, emedan den erbjöd alternativa feminina subjekspositioner utanför den traditionella hustrurollen.²⁰

Oavsett hur man förhöll sig till nyplatonism så kan bland filogyna författare urskiljas två olika ståndpunkter gentemot jämlikhet. Det ena var att förorda en faktisk jämlikhet. Detta sker exempelvis i Cristoforo Bronzini's dialog *Della dignità e nobiltà delle donne* och i Marie de Gournays *Égalité des hommes et des femmes*, båda från 1620-talet. Kvinnan och mannen borde enligt Bronzini och Gournay ha samma politiska, samhälleliga och juridiska rättigheter, tillträde till samma institutioner, och generellt betraktas som likar.²¹ Det andra förhållningssättet, anfört bland annat i Symphorien Champiers *Nef des dames vertueuses* från 1503, argumenterade för det som kan kallas *équité*: rättvisa eller lika värdering snarare än jämlikhet.²² Utgångspunkten var då komplimenterande olikhet – mannen och kvinnan var ontologiskt olika och borde ha skilda uppgifter, men båda var lika viktiga i den gudomliga och samhälleliga skapelsen och skulle värderas lika högt. Som Jordan påpekar harmoniseras således aristotelisk biologi och kristen doktrin hjälpligt. I praktiken resulterade kombinationen av argument dock i samma samhällssyn som förespråkades av misogynna författare som Barbaro och Alberti, för vilka det var naturligt att utesluta kvinnor från utbildning och politik. Skillnaden var att Champier underströk vikten att respektera kvinnors bidrag till detta samhälle. Det förekom också texter där författaren istället argumenterade för kvinnans överlägsenhet, såsom italienska Lucrezia Marinellas *La nobiltà et l'eccellenza delle donne, co' difetti et mancamenti de gli huomini* från 1591. Dessa var dock i minoritet.

Debatten om jämlikhet aktualiserade ytterligare ett spörsmål som enligt Viennot utgör en röd tråd i *la querelle des femmes*: likhet och skillnad. En grundläggande diskussion gällde huruvida mannen och kvinnan först och främst var lika såsom människor, varvid de ideal om människans medfödda värdighet som formulerades i texter som Giovanni Pico della Mirandas *De hominis dignitate* från 1486 även borde gälla kvinnor? Eller var de såsom man och kvinna först och främst olika, varvid det som gällde för människan inte nödvändigtvis gällde för kvinnan? En sådan tes anfördes exempelvis i Valens Acidalius *Disputatio nova contra mulieres, que probatur eas hominis non esse* från 1595, där könstillhörigheten diskvalificerade kvinnor från människoskapet.

En mer samhällsligt orienterad aspekt av debatten om likhet och skillnad gällde vilka samhällsuppgifter som anstod mannen respektive kvinnan. Vilka plikter och rättigheter skulle kvinnan ha? Skulle hon få ära? Framföra sin sak i domstol? Äga? Regera? Den skotske prästen John Knox traktat *The first blast of the trumpet against the monstrous regiment of women* från 1558 är exempelvis en brinnande kritik mot kvinnors rätt att regera, grundad i deras enligt Knox medfött sämre omdömesförmåga, styrka, och intelligens. John Aylmers *An harborowe for faithfull and trevve subjects against the late blowne blaste, concerning the government of women*, publicerad 1559 som ett svar på Knox text, är ett lika brinnande försvar för kvinnliga regenter. Knox och Aylmers dispyt belyser en mer allmän tendens inom *la querelle des femmes*: trots att debatterna skenbart gällde enbart kvinnoskapet så komplicerades diskussionerna av andra faktorer. Var likhet i social ställning eller olikhet i kön viktigast? Gjorde Mary och Elizabeth Tudors ädla blod att de snarast borde räknas som män? Om de män som europeiska kolonisateurer stötte på under 1500-talets erövringsresor till Amerika inte hade själar, var då europeiska kvinnor deras jämlikar eller deras överlägsna?²³ Kunde änkestånd, ålder och ekonomiska tillgångar göra en änka överlägsen andra kvinnor, som Giovanni Giorgio Trissino påstår i sin *Epistola* från 1524? Otaliga frågor av denna typ gjorde ofta motsatsparet kvinna och man omöjligt att upprätthålla, och de är viktiga att ta hänsyn till i alla studier av *la querelle des femmes*.

Debatter om likhet och skillnad komplicerades än mer av figurer som överskred den binära uppdelningen man och kvinnan och som därigenom blev både kraftfulla och potentiellt subversiva. *Androgynen* är ett exempel som upptog en central plats i den kulturella representationen av Elizabeth I av England i slutet av 1500-talet.²⁴ Ett poetiskt likväl som politiskt inflytelserikt uttryck för figuren står att finna i Philip och Mary Sidneys *The countess of Pembroke's arkadia*, skriven under Elizabeth I:s regeringstid. Även *viragon*, den virila kvinna som (ofta i kraft av celibat, boklig lärdom och politisk makt) överskred sitt kvinnokön och fungerade som man, var

en central figur, som aktualiserades bland annat av drottning Kristina i Sverige och i Hélienne de Crennes beskrivning av drottning Dido i *Les épistres familières et invectives* från 1539. Om vissa kvinnor kunde bli *viragon*, vad hade det för implikationer för skillnaden/likheten mellan könen mer generellt? Denna fråga var ständigt återkommande, med sitt kanske mest långtgående uttryck i de anonyma skrifterna *Haec vir* – Honnemannen – och *Hic mulier* – Hankvinnan – från 1620.

Viennots sista fråga gäller förmåga och oförmåga. Oaktat deras rättigheter, vad var kvinnor *kapabla* att göra? En central diskussion rörde kvinnans möjlighet att tillgodogöra sig bildning, en stötesten alltsedan de Pizans *La cité des dames*. 1549 sade sig Ortensio Landi publicera brevsamlingen *Lettere di molte valorose donne* just för att visa på de venetianska kvinnornas imponerande bildning. År 1555 hoppades den franska poeten Louise Labé att bildade kvinnor skulle kunna överträffa män vad gällde både kunskap och dygd, och 1694 skisserade Mary Astell ett förslag på en institution för kvinnors högre utbildning i *A Serious proposal to the ladies for the advancement of their true and greatest interest*. Dylika texter kan betraktas som svar på verk som Giovanni Michele Brutos *Institutione di una fanciulla nata nobilmente* från 1555 eller Juan Luis Vives *De institutione feminae christianae* från 1524, där kvinnors (litterära, filosofiska och språkliga) utbildning framställdes som meningslös, fruktlös och ibland direkt riskabel för den samhälleliga stabiliteten. De flesta filogyna författare utgick dock även de från att kvinnan överlag var mindre kapabel än mannen. Denna oförmåga härleddes ofta till den i princip obestridda teorin om kroppslig underlägsenhet. Exempelvis menade de Pizan att kvinnor var oförmögna att agera domare på grund av sina svaga röster, medan den engelska forskaren och författaren Margaret Cavendish i ett förord från 1655 påstod att kvinnors svalare hjärnor gjorde dem mindre kapabla att bedriva vetenskapligt arbete.²⁵ Det skedde ständiga förhandlingar gällande vilka förmågor som var möjliga att tillskriva kvinnan, med variation mellan tidsperioder och länder. Debatterna omfattade också allt från religiösa överväganden om kvinnors möjliga frälsning, till politiska spörsmål såsom Knox och Aylmers argumentation kring kvinnliga regenter.

Utöver Viennots tre tematiker vill jag nämna ytterligare en: sexualitet och sexuellt begär. För misogyna debattörer fanns ett svårslösligt problem. Å ena sidan var kvinnans sexualitet en nödvändig förutsättning för all politik; utan den inget barnalstrande och inga nya medborgare.²⁶ Å andra sidan hade den åtminstone sedan kyrkofäderna framställts som en livsfarlig frestelse som förledde mannen bort från sitt förnuft, sina samhälleliga uppgifter och sitt religiösa ansvar som upprätthållare av kristen moral. Misogyna skrifter som den anonyma *Les XV joies de mariage* från mitten av 1400-talet, Edward Gosynhills *The schoolhouse of women* från 1541

eller Pierre Charons *De la Sagesse* från 1601 beskrev kvinnlig sexualitet som hotfull och potentiellt förödande. Föreställningen att kvinnan behärskades av en förledande och omåttlig sexualitet var på intet sätt unik för *la querelle des femmes*, men två aspekter av tematiken är särdeles intressanta i sammanhanget. Den första är en koppling mellan kvinnans sexualitet och hennes tal.²⁷ I inflytelserika verk som Vives *De institutione feminae christiana*e och Barbaros *De re uxoria* framställdes kvinnors tal och skrivande som sexuellt laddade aktiviteter som vittnade om lösaktighet. För det andra sågs kvinnans närvaro i offentliga miljöer som ännu ett tecken på osedlighet.²⁸ Således sågs en kvinnas deltagande i *la querelle des femmes* – som inbegrep offentliggörande av skrift – som dubbelt sexualiserat, och en indikation på hennes förtappelse. Labé kommenterar just detta när hon förklarar sitt behov av en kvinnlig mecenat med att påpeka att ”les femmes ne se montrent volontiers en publiq”.²⁹ Kopplingarna mellan tal, sexualitet och osedlighet behövde de allra flesta retoriskt feminina *querelle*-texter bemöta för att alls kunna inleda en argumentation, varför frågorna nödvändigtvis blev mycket omdebatterade.³⁰

Jordan konstaterar att sexualitet var det enda maktmedel som misogynia författare villigt tillerkände kvinnan.³¹ Därmed aktualiserade ämnet den fråga som Jordan ser som mest central inom *la querelle des femmes*: relationen mellan makt och auktoritet. Detta spörsmål hör dock samman med alla ovan nämnda diskussioner, eftersom även debatter om jämlikhet, likhet, och förmåga till syvende och sist syftade till att legitimera eller underminera en viss maktfördelning. Enligt Jordan kan man skönja en betydelsefull åtskillnad mellan makt och auktoritet i många *querelle*-texter. Om makt är att förstå som en mer allmän förmåga att uppnå sina mål, så har auktoritet tydligare att göra med omvärldens erkännande.³² Jordan menar att kvinnor kunde ha makt, exempelvis den typ av makt som misogynia författare tillskrev kvinnan genom hennes sexualitet. Men denna makt var informell, icke-erkänd, *ad hoc* och opålitlig. Kvinnor hade däremot sällan auktoritet, alltså formellt etablerat och stabilt inflytande i eget namn.³³ Som filosofen Ulla Holm visat kan denna skillnad härledas till Aristoteles inflytelserika skrift *Politiken*, där bristen på auktoritet sägs vara det som utmärker kvinnan.³⁴ Relationen mellan och fördelningen av makt och auktoritet var alltså en gammal, väletablerad fråga och utgjorde, som Jordan säger, en central argumentationslinje gentemot vilken alla andra tematiker förhöll sig.³⁵

En litterär definition

La querelle des femmes kan även definiera en litterärt, snarare än tematiskt, greppbar företeelse. Ett tidigt exempel är Telles avhandling från 1937, där

querelle-texter tolkas som icke-politiska. Istället betraktar Telle ”kvinnofrågan” som ett tacksamt ämne för författare som sökte briljera med skolastiska och retoriska färdigheter.³⁶ En liknande syn anförs, om än i omarbetad form, av Floyd Gray i *Gender, rhetoric and print culture in French Renaissance writing*. Gray argumenterar för att misogynia författare snarare än att intressera sig för en politisk debatt gav uttryck för en retorisk skolning där argument för och emot kvinnan var en klassisk *topos*.³⁷ *La querelle des femmes* förstås från ett sådant perspektiv som en litterär företeelse, en uppvisning i förmågan att argumentera *in utramque partem*.

En sådan tolkning av begreppet har dock kritiserats. Att författare var påverkade av retorisk skolning med stränga regler för framställning är givetvis sant, men detta hindrar knappast att deras texter *även* kunde vara politiskt laddade. I översiktsverket *Women in European history* föreslår Gisela Bock en alternativ utgångspunkt där det litterära och politiska istället förenas. Hon beskriver *la querelle des femmes* som en process att ersätta ”the imagery of paradoxes” som är traditionell europeisk kristen misogyni. Det rör sig om försök att ”establish new standards of deportment and cultural models”.³⁸ Detta synsätt erbjuder ett mer nyanserat och komplicerat förhållningssätt till frågor om politik och litteratur: att i litteraturen leka med symboler och koncept relaterade till kön hade antagligen ingen direkt sakpolitisk effekt. Men sådana litterära interventioner kunde underminera och förändra kulturella modeller, vilket i sin tur kunde få epistemologiska implikationer och vidare politiska konsekvenser.

Oavsett om man betraktar *la querelle des femmes* som politiskt eller ej är det tydligt att debatten präglades av schematiska uttryckssätt och retoriska konventioner. Texternas antagonistiska, polemiska drag är givetvis ofta framträdande, och nämns av forskare från Kelly till Viennot. Dragen framträder kanske allra tydligast i det tidiga 1600-talets engelska litteratur. Ett exempel därifrån är Joseph Swetnams misogynia *The arraignment of lewd, idle, forward and inconstant women* från 1615, som under efterföljande år bemöttes av tre polemiska svarstexter skrivna av Rachel Speght, Ester Sovernam samt Constantia Munda.³⁹ Solterer framhåller den skolastiska genren *disputatio*s betydelse, speciellt för tidiga *querelle*-texter som de Pizans *La cité des dames*. Gray betonar att den så viktiga klassiska retoriken, med tekniker av sammanställning och argumentation *pro et contra*, utövade stort inflytande.⁴⁰ Den *topos* som Solterer kallar ”woman’s response” – eller som Kelly beskriver som en dialektik mellan påstående och svar – utmärker många kvinnliga författares *querelle*-texter.⁴¹ De Pizans *La cité des dames* var som sagt ett svar på de Meuns *La roman de la rose*, medan exempelvis Marie de Romieus *Brief discours, que l’excellence de la femme surpasse celle de l’homme* från 1581 bemötte en satir författad av hennes bror.

Marie-Claude Malenfant lyfter fram ett annat tongivande stilgrepp – argumentation medelst *exemplum*.⁴² Kvinnliga *exempla* utgör fundament i de Pizans framställning och att resonera genom *exempla* fortsatte att vara populärt både i misogynna och filogyna texter, såsom i Margareta av Navarras novellsamling *Heptaméron*. Stilgreppet utvecklades till en hel genre, så kallade ”hjältinne-kataloger”. Danska Leonora Christina Ulfeldts *Hæltinners pryde* från tidigt 1600-tal är ett exempel på en sådan katalog över berömvärda kvinnor. Retoriskt feminina författare kunde även rättfärdiga sina verk genom att positionera både dem och sig själva som *exemplum*. Héli-senne de Crennes *Les Angoysses douloureuses qui procèdent d’amours* från 1538 är en sådan text, där diktjaget framställs som både gott och avskräckande exempel.⁴³ *Exempla* hämtades både från det samtida Europa – Christine de Pizan blev själv *exemplum* för många efterföljande författare – och från antik mytologi.⁴⁴ Som allra viktigast framstår dock Bibeln, där syndafallets Eva blev potent *exemplum* för misogynna debattörer medan bland andra Judit, Debora och jungfru Maria utgjorde lockande figurer för många filogyna författare.⁴⁵

Jordan betonar att *querelle*-texter skrevs inom i princip alla genrer.⁴⁶ Vissa uttrycksformer tycks dock ha premierats. Den första av dessa är *traktatet*, ofta publicerat i pamflettform. Hit kan räknas ett stort antal misogynna likväl som filogyna verk, såsom Lodovic Dolces *Della institutione delle donne* och Galeazzo Flavio Capellas *Della eccellenza e dignità della donna* – vilka representerar varsin sida av debatten i Italien på 1540-talet – eller de pamfletter som florerade i England kring tiden för Knox *The monstrous regiment of women* från 1558. Den sekulära folkspråkliga poesin var en annan betydelsefull genre, där glorifiering av kvinnan som sagt varit ett framträdande drag sedan 1100-talets höviska poesi och, några århundraden senare, petrarkismens popularisering. Denna poesi skapades ofta i anslutning till hov- och salongsmiljöer, och den ideala hovdam som framträder i ett verk som Castigliones inflytelserika *Il Cortegiano* är tydligt baserad på den höviska poesins kvinnoideal.⁴⁷ Men under 1500-talet skrevs också mer socialt kritisk filogyn poesi, där idealiserade bilder av kvinnan och kärleken omarbetades. Ett framstående exempel är den franska poeten Catherine des Roches, som i sonetten ”A ma quenouille” gör satir av kärleksidealen genom att tilltala sin slända istället för sin älskare. Slutligen blev förord ofta *querelle*-texter, då kvinnliga författare nästan undantagslöst tvangs använda dessa till att rättfärdiga sina publikationer. Sådan argumentation resulterade ofta, om än inte alltid, i ett försvar för kvinnliga författares jämbördighet med sina manliga motparter på ett mer generellt plan. Det förord som Labé skrev till sin samling *Œuvres* är ett slående exempel, liksom Marie de Gournays förord till Michel de Montaignes *Essais*.

En politisk definition

Jordans sammanfattning av *la querelle des femmes* väcker tvivel angående fenomenets politiska relevans: "Renaissance defenses of women had no standing at all as the pretext for a social revolution".⁴⁸ Enligt henne var det – åtminstone för filogyna författare – helt enkelt för farligt att diskutera konkreta sakpolitiska spörsmål, varför diskussionerna inskränktes till filosofiska resonemang om människors natur.⁴⁹ Samtidigt understryker Sharon Jansen att *la querelle des femmes* inte enbart var en filosofisk debatt, utan att den även såsom helhet var politisk.⁵⁰ Utan att vara direkt relaterad till sakpolitiska förändringar, kan *la querelle des femmes* betraktas som politisk? Detta beror delvis på hur det komplexa begreppet politik definieras, vilket sällan är utrett i den samtida forskningen om *la querelle des femmes*. För enkelhetens skull kommer jag här att använda begreppet i vid bemärkelse, i betydelsen processer som rör fördelningen av möjligheter att utöva makt och auktoritet inom samhällliga institutioner såsom domstolar, skråväsenden, kyrkor, kloster, skolor, universitet och politiska organ.

Utifrån en sådan definition är det tydligt att *la querelle des femmes* har betraktats som politisk av många forskare. Kelly, Viennot och Campbell menar exempelvis att många *querelle*-texter motiverades av sakpolitiska förändringar, som införandet av den saliska lagen i Frankrike, kvinnors ökade tillgång till utbildning, eller reformationen. Utifrån Bocks tidigare nämnda definition kan *la querelle des femmes* i ljuset av sådana exempel ses som en mängd litterära reaktioner på politiska förändringar med syfte att kulturellt bestrida, legitimera eller omförhandla dem, trots att texterna sällan ställde explicita krav på politisk förändring.

Det finns även situationer där frågan om politisk påverkan kan ha varit mer direkt. En sådan är äktenskapet, som från och med 1400-talet blev politiserat i allt större utsträckning och kom att bli en oundgänglig politisk minsta beståndsdel i de patriarkala envälden som växte fram under 1500-talet.⁵¹ Det var också ämnet äktenskap som föranledde lejonparten av de diskussioner om jämlikhet, likhet och förmåga som har nämnts ovan. Enligt Bock kan debatterna om giftermål och äktenskap kopplas till sakpolitiska förändringar.⁵² Frågan om hustruns och makens eventuella jämställdhet är ett exempel. Om de två var jämställda i äktenskapet, samhällets minsta politiska enhet, varför skulle de inte vara det i ett vidare, samhällsligt perspektiv? Och betydde inte det i sin tur att undersåtar borde ses som jämställda med sina härskare, om nu relationen mellan man och hustru var att betrakta som analog med den mellan härskare och undersåte?⁵³ Frågorna fick grundlig teoretisk behandling bland annat i John Lockes *Two treatises upon government* från 1693 och Mary Astells *Some reflections upon marriage* från 1703 och utgjorde stommen för mycket av

1700-talets feministiska argumentationer, men de förekom även i tidigare *querelle*-texter. Ett annat spörsmål gällde den ogifta kvinnans plats i samhället. Då författare som Labé eller Gaspara Stampa kring mitten av 1500-talet skrev fram kvinnliga subjekt som var jämställda sina älskare, utan att vara deras hustrur, bestred de normer om kvinnans samhälleliga underordning som baserades på hennes äktenskapliga lydnad. Sådana texter förankrades som sagt ofta i nyplatoniska tankeströmningar. Ett exempel är Alessandro Piccolominis *Della institutione di tutta la vita dell'huomo nato nobile e in città libera* från 1552, där Piccolomini menar att kvinnan kan vara jämställd mannen som själslig älskare om än inte som hustru.

Slutligen kan tilläggas att de debatter som *la querelle des femmes* kretsade kring ofta var – för att använda en modernism – identitetspolitiska. De mest brännande frågorna tenderade att vara: vad/vem/hur *är* Kvinnan? Politisk debatt inom ramen för *la querelle des femmes* var i stor utsträckning en kamp om auktoritet grundad i identitet. Detta är inte förvånande, med tanke på de risker som fanns med att argumentera för exempelvis kvinnors ekonomiska eller religiösa inflytande. Dessutom utgjorde frågor om subjektivitet och dess kopplingar till makt och auktoritet grundläggande stötestenar i denna litteratur. Knox argumenterade exempelvis för kvinnans naturgivna och nödvändiga oförmåga att regera, inte för det legalt eller strategiskt problematiska i att välja en viss person. I *Enseignements à ma fille* från 1504 skrev Anne de France hur dottern måste framstå, vilken identitet hon måste iscensätta, för att kunna vara politiskt framgångsrik. Drottning Kristinas självbiografi, skriven för att visa på hennes regeringsduglighet, kretsar även den mycket typiskt kring vem regenten *är*, och hur denna individuella identitet förhåller sig till kvinnors kollektiva identitet.⁵⁴

En historiesociologisk definition

Ett mer historiesociologiskt förhållningssätt till *la querelle des femmes* är att utgå från de historiska kontexter där texterna uppstod. I *Literary circles and gender in early modern Europe* tecknar Julie D. Campbell en bild av *la querelle des femmes* som ett antal litterära kontexter, med utgångspunkt i de salonger som populariserades under renässansen.⁵⁵ Utifrån detta perspektiv blir intertextualitet och dialogicitet centralt. Men istället för att studera kopplingar mellan verk som delar gemensamma *topoi* eller litterära drag fokuserar Campbell intertexter mellan verk som florerade i en viss litterär cirkel, oavsett om dessa tenderar att betraktas som *querelle*-texter eller ej. Campbell understryker att salongens sociala struktur och potentiella maktspel gav upphov till konventioner som texterna behövde anpassas till – salongen utgjorde en specifik utsälgelsesituation vars struktur

finns inskriven i texten.⁵⁶ Ett verk som Tullia d'Aragonas *Dialogo dell'infinità d'amore* från 1547 var inte en isolerad text, utan en del av den sociala arena som var hennes salong. Det var där verket skulle sättas i spel, ibland för att uppnå mål som var politiska eller sociala.⁵⁷ Detsamma gäller exempelvis för den litterära salong där *querelle*-författare som Mary Astell, Lady Mary Cudleigh och Judith Drake ingick.

Campbell bidrar med värdefulla perspektiv på *la querelle des femmes*, även om inte alla *querelle*-texter kan kopplas till specifika sociala sällskap eller miljöer.⁵⁸ Alla texter, och debatten som helhet, var dock beroende av tekniker och praktiker, inte minst boktryckarkonsten. Ett betydande antal *querelle*-texter kan kopplas till några boktryckarcentra – främst Paris, Lyon, Venedig och London. Ibland blev texttypen särskilt populär i en viss stad och prioriterad av vissa boktryckare. Ett exempel är Jean de Tournes i Lyon som kring 1540 tryckte ett antal *querelle*-texter, för att 1547 samla dem i antologin *Opuscules d'amour*. Den berömda debatten kring Joseph Swetnams *The arraignment of lewd, idle, forward and inconstant women* går även den att leda tillbaka till ett litet nätverk av boktryckare.⁵⁹ Med utgångspunkt i tryckkonstens betydelse understryker Lisa J. Schnell dessutom de ekonomiska och kommersiella aspekterna. Enligt henne var *querelle*-litteraturen både lönsam och populär på 1500- och 1600-talens bokmarknad, varför flera boktryckare uppmuntrade produktionen av polemiska skrifter om kvinnans natur.⁶⁰ Detta märks inte minst i den flora av humoristiska och populära sångtexter som trycktes på temat i England under hela 1600-talet, med titlar som *The parliament of women* och *Against marriage directed at that inconsiderable animal called husband*. Kommersiella faktorer kan också ha skapat möjligheter för kvinnliga författare. 1555 kunde Louise Labé exempelvis vara förhållandevis radikal i sitt verk *Œuvres* eftersom normbrytande kvinnliga författare just då var populära i Frankrike, och vissa boktryckare därför sökte kvinnliga författare vars verk kunde bli en *succé de scandale*.⁶¹ Dyliga kommersiella och praktiska faktorer påverkade både vilka texter som tillgängliggjordes och vad som stod i dessa texter, och bör därför tas med i beräkningen både vad gäller enskilda verk och *la querelle des femmes* som helhet.

Det går även att koppla *la querelle des femmes* till de europeiska universitetens utveckling. Universitetens och statsadministrationens framväxt öppnade upp för högre utbildning för ett stort antal män. I vissa länder, främst protestantiska där medlemmar av prästerskapet hade möjlighet att gifta sig, medförde detta i förlängning till att dessa mäns systrar, döttrar och släktingar – de kvinnor som Kelly efter Virginia Woolf kallar ”daughters of learned men” – stundtals fick tillgång till utbildning.⁶² 1400-talets och 1500-talets humanistiska ideal ledde också till att fler högt socialt stående familjer gav kvinnliga familjemedlemmar en gedigen bildning i

språk och litteratur.⁶³ Renässansens humanistiska utbildningsideal gav dessutom den som åtnjöt en sådan skolning kompetens i att ”argue persuasively, base decisions on historical examples, write effectively, and speak eloquently”, för att citera historikern Merry Wiesner-Hanks.⁶⁴ Det är precis detta som ska visas i Landis *Lettere*, där brevskrivarna är värtaliga och högt bildade kvinnor. Eftersom just dessa förmågor ofta sätts i spel i *querelle*-texter, samtidigt som debattens själva existens var avhängig läs- och skrivkunnighet och en viss litterär bevakning, så finns många beaktansvärda kopplingar mellan humanism, bildningsideal och *la querelle des femmes*.

Därtill utgjorde kvinnliga mecenater troligtvis en förutsättning för många *querelle*-texter. Flera manliga likväl som kvinnliga författare som skrev filogyna verk erhöLL beskydd av kvinnliga mecenater. Dylka relationer kan belysa texter som Agrippas inflytelserika och populära *Declamatio de nobilitate et praecellentia foeminei sexus* från 1529, som är en hyllning till hans tilltänkta mecenat, prinsessan Margareta av Österrike. Detsamma kan sägas om François Billons *Le fort inexpugnable de l'honneur du sexe féminin* från 1555, tillägnad Catherine de Medici, och många andra verk.

La querelle des femmes som arkipelagiskt tänkande

Denna översikt, om än schematisk, visar att det finns åtskilliga sätt att begripliggöra *la querelle des femmes*. Perspektiven betonar olika aspekter av ett komplext politiskt, filosofiskt och litterärt fenomen. Inget erbjuder en fullständig bild av en nebulös korpus motstridiga texter. Därmed framstår ett försök till en slutgiltig definition som lönlöst. Istället vill jag avslutningsvis bidra med en bild vars syfte är att inkorporera alla ovan presenterade synsätt, utifrån ett annorlunda angreppssätt. Det handlar om att närma sig *la querelle des femmes* med hjälp av en arkipelagisk metafor.

Denna metafor härrör dels från filosofen Édouard Glissant, dels från historikern Maria Bucur. I essäsamlingen *Philosophie de la relation. Poésie en étendue* presenterar Glissant begreppet *arkipelagiskt tänkande*. Arkipelagiskt tänkande kontrasteras mot det Glissant kallar *kontinentalt tänkande*. Liksom en kontinent är sådant tänkande solitt, enhetligt, och systematiserat. Mer konkret kan kontinentalt tänkande förstås som de epistemologiska system som underbygger hegemoniska ideologier, och som en kunskapsproduktion som möjliggör maktutövning i dessa ideologiers namn genom att få vissa saker att framstå som nödvändiga och odiskutabla. I relation till *la querelle des femmes* kan kontinentalt tänkande användas för att beskriva västeuropeiska civilisationers enhetliggörande epistemologiska system: kristendom, aristotelisk biologi & patriarkal politisk teori, men

även skolastik, retorik & humanism. Här användes kunskap för dominans och kontroll, bland annat över kvinnor. Som jag nämnt ovan ser Gray misogyni som införlivad i dessa epistemologiska system. Jag vill kalla det en av detta kontinentala tänkandes standardfigurer.⁶⁵ Det misogyna, kontinentala tänkandet systematiserade ett stort antal figurationer (kvinna, man, hustru, jungfru, *virago*, änka, drottning), tillmätte dem värde och tillskrev dem platser och uppdrag i hierarkiskt förhållande till varandra. För att möjliggöra sådana processer återropades bland annat religion och biologi, men också litteratur och retorik. Därmed var denna manifestation av kontinentalt tänkande litterär och retorisk, men det var en litteraritet som handlade om auktoritet. Givet detta kan *la querelle des femmes* misogyna texter ses som kontinentalt tänkande, som försök att systematisera kunskap om kvinnan på ett sätt som rättfärdigade dominans över dem som tillskrevs denna status.

Arkipelagen utgör istället det kontinentala tänkandets gränser. Liksom arkipelager utgör områden där fastland fragmenteras till öar är *arkipelagiskt tänkande*, så som jag läser Glissant, försök att spräcka och bryta upp dominerande epistemologier och tankesätt.⁶⁶ I detta sammanhang kan arkipelagen liknas med *la querelle des femmes* filogyna sida, som i möte med ovan beskrivna intellektuella tradition av (bland annat) misogyni formulerade andra tolkningsmöjligheter.⁶⁷ Filogyna *querelle*-texter kan betraktas som öar som fragmenterar, luckrar upp och destabiliserar den misogyna kunskap om kvinnan som givet ett kontinentalt tänkande framstår som självklar. Vattenvägarna mellan dessa texter/öar kan illustrera både linjer som bryter upp tidigare självklara samband, och försök att upprätta nya förbindelser. Sammantaget trasslar arkipelagiskt tänkande till kontinentens kulturella representationer. Det som tidigare tycktes fastlagt fragmenteras, medan förbindelser skapas mellan sådant som ansågs irrelevant eller omöjligt att relatera. Den systematiskt inhägnade kunskap som utgör auktoritetens fundament görs svår att avgränsa och därmed också att använda, medan nya formationer och ny kunskap träder fram.

Hur skedde detta? Många möjligheter föreligger, men en väsentlig utgångspunkt har att göra med upprepning och förskjutning. Gray menar att texter som diskuterade kvinnan och hennes ställning utgick från ett gemensamt litterärt och retorisk arv; de var klipp- och klistratexter formade av en humanistisk pedagogik. Enligt exempelvis Cristina Malcolmson och Mihoko Suzuki gjorde denna praktik texterna apolitiska, till en "endless repetition of commonplaces that limited those who wrote in the discourse of the debate".⁶⁸ Detta är en alltför binär bild av retorikens möjligheter respektive begränsningar. Istället menar jag att upprepningen utgjorde en politisk möjlighet.⁶⁹ Små förändringar kunde verka i enskildheten men också underminera totalitetens giltighet, såsom Mode-

rata Fonte förändrade kvinnors maktlöshet till en modell för ett anti-hierarkiskt samhälle i *Il merito delle donne* från 1600, Jacqueline de Miremonts omformulerade Eva-myten i *Apologie pour les dames* från 1602, eller Astell reviderade misogynna traktat om kvinnors (icke)utbildning i *A serious proposal to the ladies* från 1694. Det kontinentala tänkandets retoriska figurer kombinerades på nya sätt och kompletterades med nya infall. De korsades och kreoliserades, som i Labés eller des Roches förändringar av den från Petrarca stammande lyriska traditionen. Det arkipelagiska *la querelle des femmes* ifrågasatte, utökade och förändrade den kulturella produktionens enhetliga bilder, så som de Pizans kvinnliga *exempla* gjorde med den misogynna skolastikens bild av kvinnan. Det visade på luckor i den systematiserande kunskap som understödde dominans och kontroll, som då Marinella analyserade och motbevisade ett helt batteri aristoteliska argument för kvinnans underlägsenhet i *La nobiltà*. Därmed kunde denna kunskaps auktoritet ifrågasättas, vilket den också ständigt gjordes åtminstone från och med de Pizans *La cité des dames*. Så blir *la querelle des femmes* som arkipelagiskt tänkande ett motståndstänkande, en politik. Men denna politik är inte istället för utan *genom* retorik, litteratur, och filosofi.

Glissants arkipelagiska metafor belyser litterära, intellektuella och politiska processer. Bucurs syn på arkipelagen erbjuder i tillägg ett sätt att komma åt den avgränsningsproblematik som präglat samtida forskning om *la querelle des femmes*. I en diskussion om östeuropeiska genusvetare efter Sovjetunionens upplösning beskriver Bucur relationerna mellan dem som en arkipelag. Individer och texter är som öar i denna arkipelag, i närheten av varandra men inte tillsammans. Istället för tydliga kontaktvägar och nätverk mellan personer, texter och teorier som gör att de påtagligt hör samman och bildar enhetliga traditioner finns endast tillfälliga samband. Ibland bildas sammanhållna kluster. Nya möjligheter uppstår, nya förbindelser skapas. Men eftersom dessa personer och deras verk inte accepteras av de institutioner som kan erbjuda ekonomiska, praktiska och intellektuella resurser så blir inga relationer eller initiativ stabila över tid.⁷⁰ Även Bucurs arkipelag skulle kunna kontrasteras med kontinenten – i detta fall texttraditioner som upprätthålls och utvecklas genom institutioner som kan garantera dem stabilitet. Många, om än inte alla, av *la querelle des femmes* misogynna texter kan relateras till sådana traditioner, framförallt upprätthållna vid hov, kyrkor och universitet.

Bucurs arkipelagiska metafor kan användas för att åskådliggöra frågor om kontakt mellan framförallt filogyna *querelle*-texter. Är det fruktbart att studera dessa som en tradition? Eller utgör texterna disparata fragment? Inget enkelt svar föreligger, för trots att inga dokument eller referenser slutgiltigt indikerar en enhetlig tradition som *querelle*-författare var

medvetna om föreligger för många samtidigheter och beröringspunkter för att studera varje text som ett enskilt fenomen. Att betrakta individerna och texterna som öar i en arkipelag erbjuder en mellanväg – en bild av närhet, men inte tradition. Författare och texter kan ha varit isolerade, men isoleringen kan relateras till ett större sammanhang. Stundtals kunde mer tydligt sammanhållna kluster bildas, som de kommuniter Kirk Read beskriver i sin avhandling om kvinnors skrivande i 1500-talets Frankrike.⁷¹ Stundtals var närheten mindre påtaglig. Den är dock alltid närvarande och nödvändig att ta hänsyn till, även om det inte är lika tydligt, och inte betyder samma sak, i varje enskilt fall.

Denna närhet kan betraktas på två skilda sätt. Det kan handla om en faktisk gemensam miljö, som Mary Astells salong där en handfull *querelle*-författare samlades. Men närheten kan också ses som litterär. Till denna typ av närhet hör förekomsten av de Pizans *La cité des dames* i prinsessan Margareta av Österrikes bibliotek, eller de referenser till krigardrottningen Semiramis och amazonerna som löper som en röd tråd genom *la querelle des femmes*.⁷² Huruvida sådana referenser och intertextualiteter var medvetna eller ej är svårt att veta, men även här är Bucurs fokus på tillfälliga förbindelser användbart. Referenserna kan ha varit fulla av mening vid vissa tillfällen och vid andra inte, men de är det definitivt i den nutida förståelsen av *la querelle des femmes*. Vi bör givetvis närma oss slika samband med omsorg för begreppets komplexitet och motstridighet, men inte bortse från dem.

Slutligen går det att diskutera den spatiala och temporal dimensionen i *la querelle des femmes* med hjälp av Bucurs arkipelagiska metafor. Bilden tillåter att lokalisera eruptioner av texter vid vissa tider och platser. I arkipelagens idé ligger dock att dess utkanter och gränser aldrig är tydligt dragna. De skiftar ständigt, precis som de tidsmässiga och rumsliga avgränsningarna för *la querelle des femmes* skiftar beroende på vilka perspektiv som anläggs och vilka texter som uppmärksammas. Detta hindrar varken att en punkt sjuder av intellektuell aktivitet vid en given tidpunkt, eller att dessa punkter utgör del av en större arkipelag, ett större sammanhang. På detta sätt kan *la querelle des femmes* betraktas som dubbelt. Både som tidsligt och rumsligt utsträckt, närmandes sig de tusentals texter och 400 år som Viennot och Kelly skriver om, och som oerhört specifikt, med unika förutsättningar vid varje enskilt tillfälle.

Noter

1. Jag kommer i denna artikel att tala om "kvinnan" och "mannen". I detta följer jag *la querelle des femmes* författare, som konsekvent diskuterade "woman", "la femme", "la donna". "Kvinnan" ska förstås som en filosofisk/litterär/politisk typ eller kategori – *querelle*-texter är generellt mer intresserade av denna abstrakta typ än av specifika

personer. ”Kvinnan” är därmed inte att likställa med några faktiska kvinnor som har levat på specifika platser, vid specifika tider. Det är också viktigt att understryka att *la querelle des femmes* är ett litterärt, och därmed elitistiskt fenomen, och att misogynia liksom filogyna författare i princip enbart intresserar sig för en social elit.

2. Constance Jordan: *Renaissance feminism. Literary texts and political models* (New York, 1990), 3–4; Julie D. Campbell: ”The Querelle des femmes” i Allyson Poska, Jane Couchman & Katherine McIver (red.): *The Ashgate research companion to women and gender in Early Modern Europe* (Farnham, 2013), 361.

3. Marie-Frédérique Pellegrin, ”La ’querelle des femmes’ est-elle une querelle? Philosophie et pseudo-linéarité dans l’histoire du féminisme” i *Seventeenth-century French studies* 35:1 (2013), 78–79.

4. Ordet ”querelle” användes även under tidigmodern tid, exempelvis i Nicholas de Cholières *La guerre des masles contre les femelles* från 1588. Se Arthur Piaget: *Martin LeFranc. Prévot de Lausanne* (Lausanne, 1888), samt Éliane Viennot: ”Revisiter la ’Querelle des femmes’. Mais de quoi parle-t-on?” i *Égalité/ l’inégalité des femmes et des hommes, de 1750 aux lendemains de la révolution* (Saint-Étienne, 2012), 2.

5. Se Emile V. Telle: *L’Œuvre de Marguerite d’Angoulême, reine de Navarre, et la querelle des femmes* (Paris, 1937), 41.

6. Antoine Héroet (red.): *Opuscules d’amour par Héroët/ Herouet, La Borderie, et autres divins poètes* (Lyon, 1547).

7. Ett exempel på detta är debatten kring Joseph Swetnams *The arraignment of lewd, idle, forward and inconstant women* från 1615. Rachel Speghts svarsskrift som publiceras 1617 får den fullständiga titeln *A mouzell for Melastomus, the cynicall bayter of, and foule mouthed barker against Evahs sex. Or an apoleticall answere to that irreligious and illiterate pamphlet made by Io. Sw. and by him intituled, The arraignment of women.*

8. Se Jordan: *Renaissance feminism*, 308, eller Poska et al. (red.): *The Ashgate research companion*, 361.

9. Marianne Alenius: ”Kvinnor är inte människor” i Elisabeth Møller Jensen, Anne-Marie Mai & Eva Haettner Aurelius (red.): *Nordisk kvinnilitteraturhistoria: Bd 1, IGuds namn, 1000–1800* (Wiken, 1993). Stefan Östergren: ”Ett försvar för kvinnan från 1590-talet” i *Lychnos. Årsbok för idé- och lärdomshistoria* (2015), 202.

10. Helen Solterer: *The Master and Minerva. Disputing women in French Medieval culture* (Berkeley, 1995), 151–164.

11. Ian McLean: *Woman triumphant. Feminism in French literature 1610–1652* (Oxford, 1977), 35, samt Viennot: ”Revisiter la ’Querelle des femmes’”, 10.

12. Se exempelvis Mary Astells *Some reflections upon marriage* från 1700, samt tidsskriften *The female tatler*, som gavs ut i London 1709.

13. Margret Zimmerman: ”The Querelle des femmes as a cultural studies paradigm” i Anne Jacobson Schutte, Thomas Kuehn & Silvana Seidel Menchi (red.): *Time, space and women’s lives in Early Modern Europe* (Kirksville, 2001), 23.

14. Viennot: ”Revisiter la ’Querelle des femmes’”, 1, 17.

15. Jordan: *Renaissance feminism*, 21–34.

16. Se Maryanne Cline Horowitz: ”Aristotle and woman” i *Journal of the history of biology* 9:2 (1976). I *Om djurens delar* skriver Aristoteles bland annat ”Now a boy is like a woman in form, and the woman is as it were an impotent male, for it is through a certain incapacity that the female is female, being incapable of concocting the nutriment in its last stage into semen”. Översättningen kommer från Arthur Platt: *The*

generation of animals (Oxford, 2015), bok 1 kap 20. Se även Ulla Holm: "Autoritetens temperatur. Aristoteles om kjønn" i Linda Rustad & Hilde Bondevik (red.): *Kjønnsspektiver i filosofihistorien* (Oslo, 1999), 37–41.

17. "Les imbecillitez & infirmitéz, soit du corps soit de l'esprit de vos femmes, ne vous doiuent prouquer à nulle sorte de dédain, ains plutost à une douce & amoureuse compassion, puis que Dieu les a créées telles, afin que dépendans de vous, vous en receussiez plus d'honneur & de respect, & que vous les eussiez tellement pour compagnes, que vous en fussiez neantmoins les chefs & superieurs", som de Sales skriver. François de Sales: *Introduction à la vie dévote* (Paris, 1641), 335–336.

18. Lorna Schiebinger: *The mind has no sex? Women in the origins of modern science* (Cambridge, 1989), 169. Enligt Schiebinger är Heinrich Cornelius Agrippas *Declamatio de nobilitate et praecellentia foeminei sexus* en tidig och inflytelserik text att sprida detta argument.

19. Se Brian P. Copenhaver & Charles B. Schmitt: *Renaissance philosophy* (Oxford, 1992) eller Philip Ford: "Sexual equality and evangelical neoplatonism in the *Heptaméron*" i Collette Winn (red.): *Approaches to teaching Marguerite de Navarre's Heptaméron* (New York, 2007).

20. Alessandro Piccolominis traktat *Della instiutione di tutta la vita dell' huomo nato nobile e in città libera* (Venedig, 1552) är ytterligare exempel på en nyplatoniskt inspirerad text där kärleken gör kvinnan och mannen jämställda.

21. Jordan: *Renaissance feminism*, 268.

22. *Ibid.*, 88–91, 100.

23. Frågan om den amerikanska urbefolkningens eventuella sjäsliv och människoskap var exempelvis ämnet för den så kallade Valladolid-debatten vid 1500-talets mitt. Se Carlos A. Jáuregui & Luis Fernando Restrepo: "Imperial reason, war theory, and human rights in Las Casas's Apología and the Valladolid debate" i Santa Arias & Eyda Merediz (red.): *Approaches to teaching the writings of Bartolomé de Las Casas* (New York, 2008).

24. Jordan: *Renaissance feminism*, 133–37, 309

25. Margaret Cavendish: *The worlds olio* (London, 1655), "The preface to the reader". För en diskussion om Cavendish syn på kvinnan, se exempelvis Lorna Schiebinger: *The mind has no sex?*, 54–56. Faktumet att Cavendish skriver detta betyder inte att det var hennes enda eller främsta åsikt om kvinnan. I många andra texter har hon argumenterat för det motsatta.

26. Jordan: *Renaissance feminism*, 43.

27. Så skriver exempelvis Barbaro "It is proper [...] that not only arms but indeed also the speech of women never be made public; for the speech of a noble woman can be no less dangerous than the nakedness of her limbs". Francesco Barbaro: *On wifely duties*, övers. B.G. Kohl, i Benjamin Kohl, Ronald Witt & Elizabeth Welles: *The earthly republic. Italian humanists on government and society* (Pennsylvania, 1978), 205. För mer om kopplingen mellan kvinnans tal och hennes sexualitet, se Peter Stallybrass: "Patriarchal territories: The body enclosed" i Ferguson, Quilligan & Vickers (red.): *Rewriting the Renaissance: The discourses of sexual difference in Early Modern Europe* (Chicago, 1986). För mer om denna koppling i relation till tryckpublicering, se Wendy Wall: *The imprint of gender. Authorship and publication in the English Renaissance* (Ithaca, 1993).

28. Vad som utgör en offentlig miljö är dock allt annat än självklart. För en diskussion om detta, se exempelvis, Julie D. Campbell: *Literary circles and gender in Early Modern Europe. A cross-cultural approach* (Farnham, 2006), 21–23.

29. Louise Labé: *Œuvres de Louise Labé Lyonnaise* (Lyon, 1555), 7.
30. François Rigolot & Kirk D. Read: "Discours liminaire et identité littéraire. Remarques sur la préface féminine au XVIème siècle" i *Versants: Revue suisse des littératures romanes* 15 (1989), 77.
31. Jordan: *Renaissance feminism*, 186.
32. <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>
33. Jordan: *Renaissance feminism*, 3–4.
34. Holm: "Autoritetens temperatur. Aristoteles om kön", 35–36, 58–59.
35. En argumentationslinje som också komplicerades av bland annat social ställning, ålder, civilstatus och ekonomiska tillgångar.
36. Telle: *L'Œuvre de Marguerite d'Angoulême*, 41. Se även Viennot: "Revisiter la 'Querelle des femmes'", 6.
37. Floyd Gray: *Gender, rhetoric and print culture in French Renaissance writing* (Cambridge, 2000), 19f. Gray undviker dock frågan varför misogyni kom att bli en retorisk standardfigur.
38. Gisela Bock: *Women in European history*, övers. Allison Brown (Oxford 2002), 3.
39. För mer om dessa pamfletter, se Lisa J. Schnell: "Muzzling the competition. Rachel Speght and the economics of print" i Cristina Malcolmson & Mihoko Suzuki (red.): *Debating gender in Early Modern England, 1500–1700* (New York, 2002).
40. Se Gray: *Gender, rhetoric and print culture in French Renaissance writing*, 6–19.
41. Solterer: "The master and Minerva", 2. Kelly: "Early feminist theory", 7.
42. Marie-Claude Malenfant: *Argumentaires de l'une et l'autre espèce de femme. Le statut de l'exemplum dans les discours littéraires sur la femme 1500–1550* (Québec, 2003).
43. För en diskussion om detta, se exempelvis Diane Wood: *Hélisienne de Crenne. At the crossroads of Renaissance humanism and feminism* (Madison-Teaneck, 2000).
44. "D'avoir le pris en science, et doctrine/ bien mérita de Pisan la Christine", skriver exempelvis den franske poeten Clément Marot i en hyllningsdikt till den lärda Jeanne Gailliarde från 1532.
45. Undantag finns. I Jacqueline de Miremonts *Apologie pour les dames* från 1602 används Eva som positivt *exemplum*. Se Jordan: *Renaissance feminism*, 274.
46. Jordan: *Renaissance feminism*, 308.
47. Baldasar Castiglione: *Boken om hovmannen* (Stockholm 2003). För mer om den höviska kärleken se Joan Kelly: "Did women have a renaissance?" i Renate Bridenthal & Claudia Koonz (red.): *Becoming visible. Women in European history* (Boston, 1977) eller Carin Franzén: *Jag gav honom inte min kärlek. Om hövvisk kärlek som kvinnlig strategi* (Stockholm, 2012).
48. Jordan: *Renaissance feminism*, 309.
49. Ibid.
50. Sharon Jansen: *Debating women, politics, and power in Early Modern Europe*, 3–5 och Malcolmson & Suzuki: *Debating gender in Early Modern England*, (New York, 2008), 6.
51. Julia Hardwick: *The practice of patriarchy. Gender and the politics of household authority in early modern France* (Pennsylvania, 1998), ix–xii. Ett samtida verk som diskuterar detta är Robert Filmer: *Patriarcha, or the natural power of kings, by the learned Sir Robert Filmer* (London, 1680).
52. Bock: *Women in European history*, 15–18. Se även Hardwick: *The practice of patriarchy*, 51–53.
53. För mer om relationen mellan man och hustru respektive härskare och undersåte,

se Victoria Kahn: *Wayward contracts. The crisis of political obligation in England 1640–1674* (Princeton, 2004) samt Melissa E. Sanchez: *Erotic subjects. The sexuality of politics in Early Modern literature* (New York, 2011).

54. Karin Tegenborg Falkdalen: *Kungen är en kvinna. Retorik och praktik kring kvinnliga monarker under tidigmodern tid* (Umeå, 2003), 173.

55. Campbell: *Literary circles and gender in Early Modern Europe*, 10.

56. *Ibid.*, 11–12.

57. Detta blir tydligt vad gäller exempelvis Louise Labé, som Campbell menar använde sitt författarskap som ett sätt att med de litterära salongernas hjälp klättra i den sociala hierarkin. Campbell: *Literary circles and gender in Early Modern Europe*, 17.

58. Exempelvis hade det intensiva pamflettskrivandet i England först runt 1550-talet och sedan under tidigt 1600-tal ingen grund i någon sammanhållen grupp eller salong.

59. Schnell: "Mouzzeling the competition", 62–63.

60. *Ibid.*

61. Leah L. Chang: *Into print. The production of female authorship in Early Modern France* (Newark, 2009) och Matilda Amundsen Bergström: "Peritextuella gränsländ. *La querelle des femmes* och den tidigmoderna bokmarknaden" i *Tidskrift för litteraturvetenskap* 45:2–3 (2015).

62. Kelly: "Early feminist theory", 7.

63. Ett exempel på detta är Kung Frans I av Frankrike och hans syster, den populära författaren Margareta av Navarra. Se Patricia F. Cholokian & Rouben C. Cholokian: *Marguerite de Navarre. Mother of the Renaissance* (New York, 2006), 35–37.

64. Merry E. Wiesner-Hanks: *Women and gender in Early Modern Europe* (New York, 2000), 153.

65. Gray, *Gender, rhetoric and print culture in French Renaissance writing*, 13.

66. Édouard Glissant: *Philosophie de la relation. Poésie en étendue* (Paris, 2009), 45–53.

67. Därmed är inte nödvändigtvis alla texter som hyllar kvinnor en del detta arkipelagiska tänkande. Detta gäller givetvis även vissa anklagelser av kvinnor, men i och med att retoriken är en omistlig del av det kontinentala tänkandet så blir allt detta del av det kontinentala tänkandets paradig.

68. Malcolmson & Suzuki: *Debating gender in Early Modern England*, 6.

69. Upprepningen som politisk möjlighet, om än i helt andra sammanhang är *la querelle des femmes*, har teoretiserats av Judith Butler. Se exempelvis Judith Butler: *Exitable speech. A politics of performative* (New York, 1997), samt *Gender Trouble. Feminism and the subversion of identity* (New York, 1990).

70. Maria Bucur: "An archipelago of stories. Gender history in eastern Europe" i *The American historical review* 113:5 (2008), 1375.

71. Kirk D. Read: *French renaissance women writers in search of literary community. Literary constructions of female companionship in city, family and convent* (Princeton, 1991).

72. Semiramis aktualiseras exempelvis av Christine de Pizan på 1400-talet, Louise Labé på 1500-talet, och Katherine Philips på 1600-talet, för att nämna några exempel.

Abstract

La querelle des femmes. An archipelagic history by Matilda Amundsen Bergström, PhD student in Comparative literature, the Department of literature, history of ideas, and religion, University of Gothenburg.

In the article "Revisiter *la querelle des femmes*. Mais de quoi parle-t-on?" the literary historian Éliane Viennot posed a question that has troubled scholars of European women's history: what do we mean by the term *la querelle des femmes*? Even though *la querelle des femmes* is often evoked as an important context for understanding women's writing in the Renaissance and Early modern periods, the phenomenon seems strikingly difficult to define more exactly. This has led to much terminological debate and confusion, with some scholars outright questioning the usability of the term. In this article, I attempt to bring some clarity to the debate by discussing four possible approaches to *la querelle des femmes*: thematic, literary, political, and historical. These have all been used by current research. Lastly, I will argue for the usability of the term by suggesting a fifth approach, drawing on the philosopher Édouard Glissant's and the historian Maria Bucur's respective use of an archipelagic metaphor. Throughout this article, modern research is connected to texts from the 15th, 16th and 17th centuries, mainly from France, England, and Italy.

Key words: *la querelle des femmes*, women's history, early modern period, archipelagic thinking.